

ชชชช

กับการแต่งสวน และแนวคิดแบบเซนญี่ปุ่น

กนิษฐา สัทชูโอะ

คิริชิมะชชชชที่ริมสระหน้าศาล Nagaoka Tenmangu ฝั่งตรงข้ามเป็นภัตตาคาร Kinsuitei ที่มีมาตั้งแต่สมัยเมจิ

ไม่ว่า จะหันไปตามถนนหนทาง ริมรั้วบ้านเรือนผู้คน หรือไหล่เขาทั้งเล็ก และใหญ่ราวกลางเดือนเมษายนถึงกลางเดือนพฤษภาคม จะพบดอกไม้สีชมพูสดบ้าง สีแสดบ้าง ขาว และแดงเป็นพุ่มเต็มไปหมดจนแทบไม่เห็นใบสีเขียวเลย ชาวตะวันตกมักรวมๆ เรียกกันว่าดอกอาซาเลีย แต่สำหรับคนญี่ปุ่น จะเรียกมันว่า “ชชชช” บ้าง “ชชชช” บ้าง แล้วแต่เอกลักษณ์ของดอก และต้นที่จริงๆ แล้วแตกต่างกันเพียงไม่มากนัก

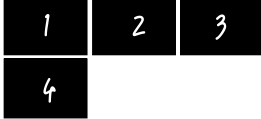
คำว่า “อาซาเลีย” (Azalea) ในภาษาอังกฤษนั้นมีรากศัพท์มาจากภาษากรีก แปลว่า “แห่งแสง” เป็นดอกไม้ที่ขึ้นตามธรรมชาติบริเวณไหล่เขาในพื้นที่แห้งแล้งในยุโรป จัดอยู่ในหมวดหมู่ Rhododendron หรือกุหลาบพันปี นอกจากป่าผลัดใบในยุโรป และอเมริกาแล้ว ยังพบในป่าเขียวชอุ่มในเอเชียโดยเฉพาะญี่ปุ่น คาบสมุทระเกาหลี และจีน พันธุ์ที่พบมากมี 5 กลีบ กลีบจะเรียวยาว ดอกจะมีรูปร่างคล้ายหลอดหรือท่อเล็กๆ เส้นผ่านศูนย์กลางดอกราว 4 เซนติเมตร สีชมพูอมม่วง มีลายที่ปลายกลีบ 3 กลีบตรงด้านบนของเกสร เกสรจะมี 5-10 เกสร ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า “ชชชช” (Tsutsumi) ว่ากันว่าชื่อดังกล่าวมาจากการที่กลีบดอกทั้ง 5 กลีบรูปร่างเรียวยาวเป็นหลอดติดๆ กัน เรียกเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า “ดอกชชชช” (筒状花) หรือบ้างก็ว่ามาจากกรที่

เวลามันบาน จะบานพร้อมๆ กันติดเป็นแผงยาวต่อกันเหมือนหลอด ซึ่งตรงกับคำว่า “ชชชช” (筒<) ในภาษาญี่ปุ่น

ชื่ออีกชื่อหนึ่งของอาซาเลียในภาษาญี่ปุ่นคือ “ชชชช” (Satsuki) หน้าตาคล้ายคลึงคล้ากันมากจนคนทั่วไปไม่สามารถแยกได้ว่าดอกไหนเป็นชชชช ดอกไหนเป็นชชชช นักพฤกษศาสตร์ทั่วโลกก็รวมมันไว้ภายใต้ชื่ออาซาเลียชื่อเดียว แต่ผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นนิยมแยกเป็นสองประเภท โดยอธิบายว่าชชชชมีเกสรเพียง 5 เกสร บานราวปลายเดือนพฤษภาคมถึงปลายเดือนมิถุนายน และยามบานจะมีตาใหม่ออกมาพร้อมกัน ในขณะที่ชชชชจะไม่มี อย่างไรก็ตามก็ยอมรับว่านักแต่งสวนเองก็เห็นว่าไม่มีความจำเป็นต้องแยกกันเช่นนี้ และโดยดั้งเดิมก่อนที่หนังสือเกี่ยวกับการตกแต่งสวนเล่มแรกจะวางขายกันในสมัยเอโดะ คนญี่ปุ่นรุ่นโบราณก็ไม่ได้แยกดอกไม้ทั้งสองออกจากกัน ด้วยเหตุผลดังกล่าว บทความชิ้นนี้ก็ขอรวมเรียกดอกอาซาเลียเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า “ชชชช” แต่เพียงอย่างเดียว

ชชชชสีชมพูสดบานอยู่ริมถนนตรงใกล้ๆ ปราสาทโอซาก้า สีชมพูสะท้อนแสงไฟตอนกลางคืนสวยงามมาก

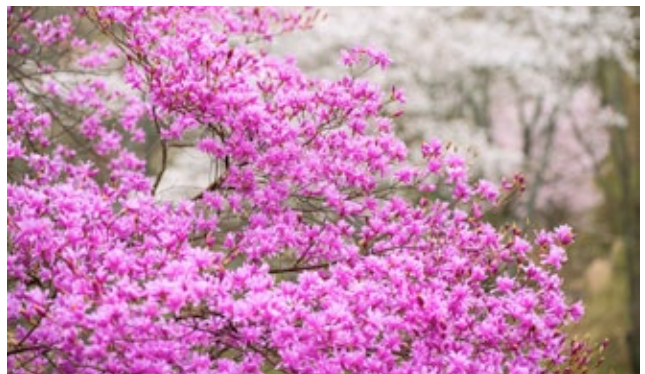
1. ยะมะซีซีจี้ หรือซีซีจี้ป่ากำลังใกล้บ้าน
2. ยะมาซีซีจี้ตามป่าเขาส่วนใหญ่จะเป็นสีส้มอ่อนปนสีชมพูนิดๆ
3. ยามใบไม้เพิ่งเริ่มผลิในฤดูใบไม้ผลิ ดอกซีซีจี้สีส้มอ่อนช่วยสร้างสีสันได้มาก ภาพนี้ที่นางาโนะ
4. ซีซีจี้ที่ผู้คนในเมืองทะเลาะโอะ ซานกรุงเกียวโตช่วยกันปลูกไว้ที่แหล่งชาวบ้านสะพรังราวกลางเดือนเมษายน

ซีซีจี้พบได้ทั่วไปนับตั้งแต่เกาะฮอกไกโดเหนือสุดไปจนถึงคิวชูใต้สุด คนทั่วไปมารู้จักดอกซีซีจี้กันแพร่หลายตั้งแต่สมัยกลางถึงปลายเอะโตะเมื่อนักแต่งสวน และนักרבชั้นประทวนที่ย้ายจากซัทซึมะ (จังหวัดคะโคะชิมะในปัจจุบัน) มาตั้งรกรากกันที่หมู่บ้านโคะมาโงะเมะโชะเมะชิ ซานกรุงอะโตะ (อำเภอโคะมะโงะเมะ กรุงโตเกียวในปัจจุบัน) และกลุ่มนักרבชั้นประทวนที่อาศัยในคฤหาสน์ตระกูลอิงะแกวตาบลิเฮียกุงิมะจิ (อำเภอชินจูกุในปัจจุบัน) ซึ่งรับหน้าที่รักษาความสงบในเมืองอะโตะพากันเพาะเลี้ยงดอกซีซีจี้พันธุ์ “คิริชิมะ” ออกขายหารายได้พิเศษกัน จนกระทั่งทั้งสองย่านโดยเฉพาะสวนรอบๆ คฤหาสน์อิโต้ อิเฮะ (ค.ศ.1667-1757) นักแต่งสวนชื่อดังกลายเป็นแหล่งชมซีซีจี้ลือชื่อที่แม้กระทั่งไดเมียว และโชกุนเองก็ยกขบวนกันมาชมทุกปี

ก่อนหน้านั้น ชื่อของซีซีจี้เป็นที่รู้จักกันเฉพาะในหมู่ขุนนางชั้นสูง และนักแต่งเพลงกลอนมีชื่อเสียง ยกตัวอย่างเช่นในหนังสือบทเพลงโบราณ “มันโยชู” ก็พบเพลงที่เกี่ยวกับซีซีจี้รวม 9 บทด้วยกัน ผู้รู้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นซีซีจี้ป่าหรือ “ยะมะซีซีจี้” สีส้มอมชมพู ไม่ใช่ซีซีจี้ที่ใช้เป็นไม้ประดับสวนที่มารับการแปลงพันธุ์อย่างแพร่หลายในสมัยกลาง และปลายเอะโตะ ซึ่งประเมินว่ามีมากกว่า 300 พันธุ์ ที่นิยมกันมากก็ได้แก่ “คิริชิมะซีซีจี้” ดอกเล็กจิ๋วสีแดงสด ดอกจะเยอะแน่นจนมองไกลๆ เหมือนไข่ปลาสีส้มสด ต้นที่อายุยืนนับร้อยๆ ปีจะสูงราวเกือบ 3 เมตร เดิมเป็นซีซีจี้ที่ขึ้นตามป่าเขาในคะโคะชิมะที่คิวชู “ฮิระโทะซีซีจี้” ดอกใหญ่สีชมพูสด ปัจจุบันพบเป็นไม้ประดับตามรั้ว และสวนทั่วไป ตั้งเดิมเป็นพันธุ์ผสมที่พบครั้งแรกในเมืองฮิระโทะจังหวัดนางาซากิ ก่อนที่จะแพร่พันธุ์ไปตามพื้นที่ต่างๆ ในเกาะคิวชู “โอมุระสะกิซีซีจี้” ไม่พบแน่ชัดว่ามีถิ่นกำเนิดที่ใด คาดว่าเป็นพันธุ์ผสมตามธรรมชาติ กลีบดอกใหญ่ที่สุดในบรรดาซีซีจี้ทั้งหมด มีสีออกม่วงอมชมพู เป็นพันธุ์ที่พบมากที่สุดในปัจจุบัน

เมื่อเทียบกับซากุระที่ต้นใหญ่สูงหรือโบทันที่ดอกงดงามแล้ว ซีซีจี้อาจจะดูไม่มีจุดเด่นเท่าใดนัก แต่ก็ยังเป็นไม้ประดับที่ขาดไม่ได้ไม่ว่าจะสำหรับสวนที่ปลูกเฉพาะไม้เตี้ยหรือไม้สูง พุ่มต้นซีซีจี้ที่ปกติจะสูงราว 70-100 เซนติเมตรนอกจากจะเพิ่มความต่างระดับของสวนทำให้สวนดูได้สมดุลย์แล้ว ซีซีจี้ยังเป็นไม้ที่แข็งแรงดูแลไม่ยาก สำคัญว่าจะต้องตัดแต่งกิ่งก้านให้ถูกจังหวะ

พระสงฆ์ที่วัดเซนแห่งหนึ่งเล่าว่าสำหรับวัดเซนที่เน้นเรื่องการทำสมาธิเช่นผ่านการใช้เวลาแต่งสวนแล้ว ดอกซีซีจี้เป็นดอกไม้ที่ขาดไม่ได้ การตัดกิ่งก้านของต้นซีซีจี้ และต้นไม้ที่มีขนาดเล็กสูงนักเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ ซึ่งจะต้องทำหลังดอกร่วงไปไม่นานนัก ก่อนที่ตาใหม่จะงอก หากตัดกิ่งช้าเกินไป จะส่งผลให้ตาใหม่ถูกทำลาย ดอกจะไม่บานในปีต่อไป และสำหรับวัดเซนแล้ว การแต่งกิ่งจะแตกต่างจากสวนทั่วไป โดยจะต้องตัดให้ทุกต้นเป็นเส้นตรงทั้งแนวตั้ง และแนวนอน ซึ่งเคล็ดลับจะได้รับถ่ายทอดมาจากพระสงฆ์รุ่นพี่ว่าให้ตัดต้นตรงกลางให้เว้าเล็กน้อยก็จะได้เส้นตรงมุมตัดเป็นเหลี่ยมเมื่อมองมาแต่ไกล ยามดอกซีซีจิบานพร้อมกันทั้งวัดจะดูขลังสมกับเป็นวัดเซน

ซีซีจี้ป่าที่ไปพบแถวโอะนิ โคเคน ในจังหวัดนารา สีสดมาก

- 5. ดอกชะงุนะเงะ หรือกุหลาบหิน ฝรั่งจัดไว้ในกลุ่มอาซาเลีย แต่ญี่ปุ่นจะจัดไว้อีกกลุ่มหนึ่ง
- 6. คิริชิมะซึซึจิ สีส้มสดบานอยู่ภายในสวนของวัดตาดคารุ Kinsuitei
- 7. คิริชิมะซึซึจิชื่อดังของศาล Nagaoka Tenmangu
- 8. ซึซึจิจำนวน 2 หมื่นต้นกำลังงามที่วัด Mimurotoji ในเกียวโต

สถานที่ชมดอกซึซึจิในคันไซ

1) วัด Mimurotoji วัดพุทธในเมืองอุจิ เกียวโตมีชื่อเสียงด้านดอกซึซึจิกว่า 2 หมื่นต้น ชมได้งามจากปลายเดือนเมษายนถึงกลางเดือนพฤษภาคม เปิดจาก 8.30-16.30 น. เดินจากสถานี Mimurodo/Keihan Uji Line ราว 15 นาที (ค่าเข้าชม 500 เยน)

2) ศาล Nagaoka Tenmangu เมืองนางาโอกะ เกียวโต มีทิวแถวต้นคิริชิมะซึซึจิ และต้นซึซึจิอายุ 130 ปีที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นต้นไม้อนุรักษ์ของเมือง เดินราว 7 นาทีจากสถานี Nagaoka Tenjin/Hankyu Kyoto Line ไม่เสียค่าเข้าชม เปิดตลอด 24 ชั่วโมง

3) ที่ราบสูง Katsuragi-kogen จังหวัดนารา คิริชิมะซึซึจิ ราวหนึ่งล้านต้นบานสะพรั่งเป็นพรมบนไหล่เขา ซึ่งมีเคเบิลขึ้นไปถึงกลางเขา เดินทางโดยรถบัสจากสถานี Goshu/Kintetsu Nara Line ไปลงที่ Kintetsu Ropeway-mae จากนั้นต่อโรปเวย์ และเดินต่อไปอีกราว 30 นาที ชมได้งามราวกลางเดือนพฤษภาคม

อยู่มาวันหนึ่ง ลูกศิษย์วัดแห่งนั้นได้พากันมาช่วยแต่งสวน เพราะเห็นพระสงฆ์กำลังวุ่นวายกับเรื่องอื่นๆ อยู่ พอมาดูอีกครั้ง ก็พบว่าทิวแถวซึซึจิที่เคยเป็นเส้นตรงถูกตัดจนเกลียน และกลมไม่เหลือเค้าเดิม พระสงฆ์รูปนั้นถึงกับตกอกตกใจและพยายามนั่งปลงนึกถึงเหตุและผล ก็มาจบตรงที่คำว่า “คิคุ” “規矩” (Kiku) “คิ” (規) หมายถึง “วงเวียน” สำหรับเขียนวงกลม “คุ” (矩) หมายถึงไม้บรรทัดที่ใช้ขีดเส้นตรง “การแต่งดอกซึซึจิ และการบำเพ็ญศิลปะแบบเซนก็อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ “คิคุ” นี้ ไม่ได้ปล่อยทุกอย่างให้เป็นไปตามมีตามเกิด ต้องมีกฎเกณฑ์บังคับควบคุม กฎเกณฑ์ดังกล่าวอาจจะแตกต่างกับพุทธศาสนาดั้งเดิมที่มักไม่นิยมตัดแต่งต้นไม้ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิต แต่สำหรับในญี่ปุ่นนับแต่อดีตกาลมาจนปัจจุบัน การตกแต่งสวนจำต้องตัดกิ่งก้านต้นไม้เพื่อให้งอกงามได้ดีในปีต่อไป และต้องคอยเก็บกวาดดูแลสวนทุกเช้าทุกเย็น หาไม่เช่นนั้นจะมีวัชพืชหรือต้นไม้อื่นๆ งอกมาทำลายสวน เช่นเดียวกับการตกแต่งต้นซึซึจิก็จำต้องตัดแต่งให้ได้ตาม “คิคุ” หรือกฎเกณฑ์ที่พระสงฆ์เฝ้าถ่ายทอดกันมาแต่ละรุ่น การตัดโคนต้นไม้หรือสิ่งมีชีวิตลงนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ทุกนิกายในศาสนาพุทธปฏิเสธ แต่การตัดแต่งกิ่งก้านถือเป็นการปรับเปลี่ยนที่เล็กน้อยให้เข้ากับธรรมชาติ และวัฒนธรรมของประเทศที่พุทธศาสนาเผยแพร่เข้าไป สำหรับซึซึจิที่วัดคงต้องรอเวลาอีกหลายปีกว่าจะกลับมาเหมือนเดิม

จะเห็นได้ว่าแม้ซึซึจิจะเป็นเพียงไม้ประดับรองในสวนทั้งวัดเซน และสวนในบ้านเรือนคหบดีก็ตาม แต่ก็เป็นที่ขาดไม่ได้ ช่วยสร้างสมดุลให้กับสวนโดยรวม ภายใต้การตกแต่งที่ถูกฤดู และอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของแต่ละวัดแต่ละสวน หาไม่เช่นนั้นแล้วก็จะไม่ได้เห็นสวนงามๆ ในปีต่อไป

- 9. ช่วงดอกซึซึจิบานสะพรั่งที่วัด Mimurotoji จะมีนักท่องเที่ยวหลังไหลไปมาก
- 10. ไหล่เขา Katsuragi-san ในจังหวัดนารากลายเป็นพรมสีส้มไปทั้งเขาราวต้นถึงกลางเดือนพฤษภาคมทุกปี

